

МЕМУАРИ ХУДОЖНИКА
ДМИТРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА
ВІЛЬГЕНШТЕЙНА.
1842 РІК. ВЕРЕСЕНЬ

КСЕНЯ

*Перед тим, як усе почалося.
Після того, як усе закінчилося.*

Ми їхали довго. Смеркання вже оповили світ сіруватою блакиттю, коли серед вересневої теплоти та зрілої молодосінньої краси наші утомлені-виснажені довгим вандруванням очі увиділи чисте диво природи на ім'я Каньйон. Вже кілька годин ніхто нічого не балакав, ніби дорога витрясла з нас сили та усі слова до єдиного. Померезжані камінням, чагарниками та димкою туману крутосхили увібрали в себе мою увагу й увагу тих, хто їхав коло мене.

— Як гарно! — захоплю промовила десятилітня Надійка, котра сиділа навпроти й увесь день шила свою кільканадцятьку ляльку з клаптиків тканин, вати, гудзиків та усіляких одержних прикрас, що дарували їй придворні дами, відаючи про таке-от захоплення дочки царського кухаря.

Як на мене, сі витвори вдавалися їй дуже навіть талановито. Не раз поколоті голкою унаслідок дорожньої

хитанини маленькі пальчики вправно і точно стулювали до купи ниткою десятки найрізноманітніших шматочків. Надійка відволіклася од своєї коханої справи та замиловано задивилася у вікно карети.

— Нарешті завершиться се сракомучеництво! — прохрипів коло мого лівого вуха Надійчин батько, — старий кухар з відповідним темброві голосу іменем — Прохор.

Які вони несхожі — сей витертий, потріпаний, битий життям старець із грубою поведенцією і маленьке світлокосе янголятко, обдароване природою чарівними ямочками на щоках та щирою зворушливою усмішкою.

Умисне відволікаючи себе од думок, передуманих мною вже тисячі разів, я витяг із власної валізи альбом, розкрив його на чистому аркуші та заходився заштриховувати бачене шматочком олівця, що мав у кишені свого дорожнього сirtука.

Зненацька карету хилитнуло різко та сильно. Усе моє мальовання випало мені з рук на днище каретне, просто під ноги Прохору, а голова, вперіцившись об одвірок, занила од удару. Надійка ледь втрималася на місці, не забилася, на щастя. Покопирсавшись унизу, я витяг альбом, аби сховати його од гріха подалі. Услід за ним відшукав олівцевого огризка, намацати котрого під дебелими прохорівськими ножищами було куди важче, аніж твердого прямокутника з чистими та нечистими аркушами. Запхав олівця назад до кишені. Ну його. Здійсню замальовки у більш статичних умовах. Усе-таки ми пробудемо тут кілька днів. Сподіваюсь.

На острові над крутосхилами розрослося-розвинулося місто, куди, власне, ми усі прямували. І хоч я бачив його уперше, щось рідне почуло моє серце у тому всьому. Наче я іще раніше знався із сими камінними стінами, височілими дзвіницями храмів, дахами башт, будинків... Наче я тут не вперше. Наче мене тут хтось чекає.

Вервечка з карет, напханих свитою та прислугою, коней та возів, зниклих під горами речей, тягнулася довгим незв'язаним намистом. Поволі усе те, і ми укупи з усім, спустилося униз до каньйонного заглиблення. Відштовхнувшись од моста над неширокою річкою, «караван» наш почав поволі підійматися в напрямку мурованої брами — узвозом, оточеним будинками та камінними муруваннями. Цікавий люд скупчився обіч міських воріт стрічати нас.

Рух припинився.

— Якого дідька ми стали?! — прохрипів Прохор Антонович.

Ззовні заметушилися.

— Зараз довідаюся.

Я відчинив дверцю карети та виплигнув із неї на каміння. Ноги гули, погано слухалися. Повітря налило свіжості до мого добряче вим'ятого затерплого тіла. Я розігнувся, поворушив руками, ногами, плечима, покрутив шиєю, скидаючи із себе тісняву каретної коробки. Свобідно вдихаючи вечірню прохолоду з ледь чутними пахощами уплетеного в атмосферу диму од паленого зілля, я спинив солдата, який стрімко проходив повз мене.

— Що трапилося?

— Імператор готуються в'їхати до міста! — кинув мені молодик у формі та ще дужче заспішив уперед — охороняти царя.

Щойно я вмостився на тверде маленьке каретне сидіння, рух продовжився.

Через віконце ані мені, ані Прохорові государя видно не було. Прецінь я чітко бачив його перед себе у своїй голові.

Стрункий та статний, у мундирі чорного кольору з рівним високим коміром та золотистими еполетами на плечах, у чорному головному уборі, зі спокійним дисциплінованим обличчям та дисциплінованими

вусами ідеальної форми, «Його Імператорська Величність Государ Імператор Микола Павлович Романов» їхав попереду нас усіх верхи на своєму бездоганному баскому брунатному коні.

Коло брами зібралося чимало люду, ще більше його було за нею. Усе місто вийшло увидіти власними очима помазаника Божого, усе місто готувалося до сього дня, чи, точніше сказати, вечора.

— Ви ось гляньте, Митяй Санич! Гляньте! Все повилизували. Щоб я так жив... Ринок, а жодної купки гівна! Друге діло, якби ми приїхали зненацька. Ото би була справжня інспекція! Тут би багато купок понакладали. Одним махом! Ой, як я хочу закурити, Митяй Санич, прям сили нема, як хочу! — розхрипівся сміхом, розбризкуючи вусебіч слину, Прохор-інспектор.

Він завше прокашлювався, коли сміявся. Легені старця, котрий усе життя своє прожив із папиросою в роті, ховалися межі хмар сірого диму. Мені уявилося, як придворний кухар самого монарха хрипить над якимось, скажімо, супом чи м'ясною печенюю перед подачею страви на імператорський стіл. Од такої своєї фантазії я мимоволі скривився. Однак я добре знав — під час служби на кухні він дихати забував, не те що кашляти... Врешті, смачнішої трапези, аніж умів готувати старець Прохор, я ніколи та нігде не куштував за усе своє життя! А виповнилось мені на той момент не багато і не мало — двадцять дев'ять років.

Од думання про їжу скрутило живота.

За віконечком карети важко було гаразд розгледіти бодай щось, окрім десятків найрізноманітніших облич мешканців острівного міста; вони були скрізь — на дорогах, на деревах... Місто з облич!

Ми їхали вкрай повільно. Кількараз мені вдалося, що карета узагалі не рухається, од чого я сильно драгувався.

Кортіло одпочити, щоб навколо — ані душі! І ще б поїсти м'яся свіжосмаженого, запиваючи його соковитість червоним вином... Ех! Допекло мені вельмишановне товариство! Як давно я не був на самоті... Ось так би відірватись непомітно од усіх, спуститися стежечкою у каньйон до річки, усістись під якимось деревцем, опертися на стовбур його; сам на сам з природою, прислухатися до вітру та води, децю змалювати собі на пам'ять, децю лишити цютливим, неторканим. Розпалити вогнище, підсмажити поросятко... Прекрасні утопічні візії!

Нарешті ми прибули на площу, де усім імператорським почтом спинилися. Вийшовши з тісної карети на світ божий, я озирнувся. Із-за голів людських виднілися-проглядалися дахи невисоких будівель, світлі стіни яких сяли од вогників ілюмінації. Ось там, ліворуч мене, визирає купол церковної дзвіниці, а позаду тягнеться вуличка з домінуючою на ній баштою чи то храму, чи монастиря; башта сяє прегарно, мов рожево-абрикосова троянда... котру обсіли світлячки.

Довкола гомоніли: хтось стояв тут і чекав нашого прибуття, хтось йшов за возами-каретами од самої міської брами. Люди дивилися на картинну постать імператора; я теж дивився на його.

На площі, що, як я згодом дізнався, йменується Губернаторською, усе наше каретно-возове намисто спинилося. Я стояв на улиці. Я спостерігав.

Ошатно вбрані чоловіки, серед яких губернатор, підійшли до государя та поклонилися йому, вітаючи у Кам'янці-Подільському.

Я витяг із торби альбома, із кишені — олівця та почав хутко заштриховувати силуети царя й стрічаючих його чиновників.

Місія моя полягала у наступному — фіксувати бачене способом, добре мною опанованим.

Я — художник; артист із мріяннями про власну майстерню та особисту виставкову залу, де я творитиму й ділитимуся свobodно та вільно тим, до чого маю хист, для чого маю відповідну освіту, яку здобув у Європі... Я завше прагнув писати те, що хочу, а не те, що треба, та ще й із цензурою погоджувати! Я не оманював себе стосовно мого становища — Третьою палатою його величності імператорської канцелярії не заборонено бути чесним із собою, не заборонено вести внутрішні монологи, які скорше діалоги межі... межі чим?! Добро та зло, правда і брехня, свобода і рабство, воля і пристосуванство, совість та вседозволеність, чемність і хамство, знання та невігластво, любов і ненависть, талант і бездарність... яка антагоністична парочка нині сперечається в мені?

Серце моє, серце... Чого ти так гаряче оживилося од присутності у місті, де я жодного разу не був?!

Якщо вірити усіляким східним премудростям, можливо, у минулому житті я вже бував тут! Ну ось. Знову. Мій порятунок, що думки ніхто не чує... Триголова химера, одна голова якої — «православие», друга — «самодержавие», третя — «народность», спостерігає за усіма і заключає кожного, хто посміє відвести очі од найближчої до себе голови; бо ж у кожного вона своя, кождий має власну слабіну. Тоді я подумав, що неодмінно треба буде написати се чудовисько на полотні, розміром з «Останній день Помпеї» великого Карла... і спалити.

Тим часом я, особа розпещена розкошами столичного життя (!), щиро дивувався красі ілюмінації! Сі люди, треба віддати їм належне, прегарно прикрасили своє місто.

Імператор посміхнувся. Не для мене, звісно, бо зображати його я мав виключно серйозним, ба навіть грізним — щоб боялися. Я багато писав його лице, статуру й робив се не без задоволення, чого не скажу

про більшість чиновників, котрі у своїх урочистих офіційних формах, начищених чоботях та одполірованих обличчях усміхатися уміють лишень офіційно затвердженими штампованими усмішками... Себто самими ротами і не без страху.

Начальство рушило уперед; ми пішли за ним, на рід — за нами. Усі довкола перетворилися в одну велику пістряву хвилю із людських голів, що поволі текла межі камінних будинків-берегів; хвиля та відштовхнулася од стін і полинула донизу. Рухаючись кудись, я міцно притискав свого альбома до грудей.

Живіт мій зводило од голоду, тіло боліло втомою. Спраглий та виснажений, все ж я не втримався, увидівши її дивовижні мури! Враз ринувся замальовувати бачене...

Оксамитне, оздоблене сузір'ями небесне тло окреслило камінні контури великої корони, що сяла-лискотіла коштовними огненними самоцвітами, інкрустованими в її стіни. Так-так, саме короною фортеця ілюмінувала на міцній камінній скелі каньйону.

Я заметушився, сяк-так розгорнув альбома, з кишени витяг олівця, аби встигнути піймати хоча б декілька контурів сеї строгої та водночас ніжної краси. У мене ніц не виходило! Хтось увесь час та з усіх боків хилитав мене, штовхав моє тіло, руки. Іскрометне захоплення у мені почало стрімко тьмяніти од роздратованости. Я вирішив обов'язково повернутись сюди завтра, аби писати її — сю героїню лицарських легенд, корону-фортецю, неприступну натурницю.

Здавалося, нікому й нікому тієї миті не вдалося б відірвати мене од милування камінною твердиною, та все ж... Провидіння могутніми руками своїми повернуло голову мою праворуч і...

Вона стояла зовсім поруч, між нами було усього кілька людей. Дівчина...